

HRVATSKO JEZIČNO PITANJE DANAS. IDENTITETI I IDEOLOGIJE

Sociolingvistička monografija „Hrvatsko jezično pitanje danas” s podnaslovom „Identiteti i ideologije” autorice Anite Peti-Stantić i autora Keitha Langstona objavljena je 2013. godine u Zagrebu u izdanju Srednje Europe.

Knjiga je prva monografija o posljednjih dvadesetak godina života hrvatskoga standardnog jezika, nastala na sociolingvističkoj metodologiji i kvantitativnim i kvalitativnim metodama analize te bogatoj dokumentaciji. Autori u proslavu ističu da im je bila namjera stvoriti što objektivniju i što sveobuhvatniju sliku o standardnome varijetetu.

Uz uvod i opširnu bibliografiju knjiga *Hrvatsko jezično pitanje danas* sastoji se od deset poglavlja sa sljedećim naslovima: 1. Hrvatsko jezično pitanje i hrvatski identitet, 2. Jezik i identitet: teorijski i konceptualni okvir, 3. Jezik, dijalekt ili varijanta? Status hrvatskoga i njegovo mjesto u južnoslavenskom dijalektnom kontinuumu, 4. Standardizacija i restandardizacija: konvergencije i divergencije, 5. Jezična politika na razini državne uprave i reguliranje javnoga jezika, 6. Institucije jezičnoga planiranja, 7. Jezični purizam i razlikovni rječnici, 8. Modeli jezičnoga savršenstva: uloga obrazovnog sustava u upravljanju jezikom, 9. Medij je poruka: promocija i provođenje upravljanja jezikom u tradicionalnim i suvremenim medijima u Republici Hrvatskoj i 10. Hrvatsko jezično pitanje danas na razmeđu identiteta i ideologije.

U prvom se poglavlju autori bave statusom i standardizacijom hrvatskoga jezika od 1990. u kontekstu osamostaljenja Republike Hrvatske i raspada bivše SFRJ te napuštanjem koncepta srpsko-hrvatskoga jezika i uvođenjem preskriptivnih normi u posljednjih dvadesetak godina koje se svode na isticanje jezičnih razlika te uvođenje arhaizama i novotvorenica koje se prihvaćaju samo u ograničenoj mjeri.

U drugom se poglavlju daje teorijski i konceptualni okvir pristupa jeziku i identitetu pri čemu se stavlja naglasak na jezično planiranje i jezičnu politiku u kontekstu standardnoga jezika. Namjera je autora i nelingvistima pružiti uvid u sociolingvističku situaciju hrvatskoga standardnog jezika.

Treće poglavlje raspravlja o odnosu između jezika, dijalekta i varijante te o statusu hrvatskoga standardnog jezika u širem južnoslavenskom dijalektnom kontinuumu. Na kraju se poglavlja tumače sličnosti i razlike između standardnih varijeteta u Republici Hrvatskoj i u susjednim zemljama zajedno sa stavovima lingvista o njihovu statusu.

U četvrtom se poglavlju problematiziraju pojmovi *standardizacije* i *restandardizacije* hrvatskoga standardnog jezika pri čemu se uvodi pojam *vrijednosti* važan za oblikovanje identiteta te analiziraju ujedinjujuća i odvajajuća funkcija standarda, sve to u cilju razumijevanja promjene statusa standardnoga jezika što je dovelo i do simboličke promjene korpusa.

Drugi dio knjige počinje petim poglavljem u kojem se pokazuje konkretna hrvatska jezična situacija u rasponu od teksta Ustava, preko dokumenata državne uprave do službenoga i javnoga jezika. Unatoč nastojanjima za kontrolom, državni se nadzor jezične uporabe, ocjenjuju autori, pokazao neučinkovitim.

U šestom se poglavlju konstatira činjenica da u Hrvatskoj ne postoji jedan autoritet, kao u nekim drugim zemljama, koji bi bio zadužen za status i norme standardnoga jezika. U Hrvatskoj više institucija i tijela skrbi o jeziku, kao što su *Vijeće za normu hrvatskoga jezika*, *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje* i u nešto manjoj mjeri *Matica hrvatska*.

Važno je istaknuti da je sljedeća teza autora, također iznesena u ovome poglavlju, ključna za cijelu knjigu: „Ne slažemo se s autorima izjave HAZU (2007) da je nezamislivo kako bi hrvatski i srpski mogli biti shvaćeni kao varijante jednoga policentričnoga jezika, ali se isto tako suprotstavljamo i Klossovu viđenju da takvi jezici nužno moraju biti tretirani kao jedan. Granice među jezicima ne određuju se samo na temelju strukturalnih sličnosti i razlika, ili se svakako ne određuju prije svega na temelju tih sličnosti i razlika, nego su uvelike posljedica sociolingvističkih činitelja. Hrvatski i srpski pripadaju djelomice različitim kulturnim tradicijama, a još je važnije od toga da pripadnici jezičnih zajednica koje se njima služe te jezike smatraju različitim jezicima. Policentrični standardni jezik odražava želju dijela jezične zajednice da se zadrži neki oblik zajedničkog jezično-kulturnog identiteta tako da, ako takve želje nema, ne može biti govora o zajedničkom jeziku” (isto, 2013: 141).

Sedmo je poglavlje posvećeno jezičnom purizmu i s njim tijesno povezanim razlikovnim rječnicima i savjetnicima u tri razdoblja: u 19. na 20. stoljeće, od polovice 20. stoljeća i od osamostaljenja Republike

Hrvatske. Poglavlje završava statusom lektora i pravopisnim pitanjima, odnosno novim pravopisom Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Osmo poglavlje, koje se bavi ulogom obrazovnoga sustava u upravljanju jezikom, opisat će se malo podrobnije uzimajući u obzir narav i ciljnu skupinu časopisa „Hrvatski“.

Potkraj 90-ih godina prošloga stoljeća prof. Kovačec je ustvrdio da Hrvatska nije dovoljno učinila na normiranju jezika kroz školu, a prof. Samardžija da bi bilo puno bolje da su, umjesto patetičnih rodoljubnih tekstova, u udžbenicima za škole pisani tekstovi na besprijekornome hrvatskom (isto: 203).

Autori knjige *Hrvatsko jezično pitanje*, u ovom poglavlju, najprije daju osvrt na socijalističko razdoblje kada su se hrvatski i srpski, u skladu s krilaticom bratstva i jedinstva, smatrali jednim jezikom s time da se svugdje izbjegavala upotreba imena jezika. Koristili su se „naš jezik“ ili „književni jezik“ i sl. Tako se sve do Ustava 1974. u tekstovima izbjegava spominjanje hrvatskoga jezičnoga identiteta i kulture (isto: 207).

U knjizi se zatim govori o nastavnim planovima za hrvatski jezik u osnovnim školama od 90-ih godina prošloga stoljeća. Nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti od SFRJ, u *Nastavnom planu i programu za osnovne škole u Hrvatskoj* iz 1991. izrijekom se ističe cilj „da se izgradi i produbi osobna učenikova svijest o ulozi jezika i umjetnosti u upoznavanju, čuvanju i razvijanju vlastitog, te u upoznavanju i poštovanju tuđega kulturnog i nacionalnog identiteta. U osmom se razredu, prema tom planu, uči gradivo iz povijesti hrvatskoga jezika te o dijalektima i pravopisu. Još uvijek se kao obrazovni cilj postavlja ovladavanje obama pismima, a nastavnicima je dana preporuka da obrate pozornost na zastupljenost ne samo hrvatske književnosti nego i književnosti drugih naroda i narodnosti“ (isto: 207).

Međutim *Okvirni nastavni plan i program za osnovne škole* iz 1995. razlikuje se od prethodnih jer se u njemu više ne spominje ćirilica i književnosti drugih jugoslavenskih naroda. „Hrvatski je jezik dobio ulogu temeljnoga obilježja hrvatskoga nacionalnog identiteta. Osim toga, uvode se i književna djela s tematikom Domovinskog rata“ (isto: 208).

Nastavni plan iz 1999., u odnosu na prethodni, donosi samo neke neznatne leksičke promjene (kao, primjerice, *obrazovanje* umjesto *naobrazba*) i povijesni razvoj hrvatskoga jezika obrađuje se u nekoliko razreda.

Nacionalni okvirni kurikulum NOK objavljen je 2008., a konačnu varijantu je dobio 2010. Zasnovan je na političkim smjernicama EU-a i na preporukama vezanim za obrazovanje, tj. na razvoju kompetencija u nekoliko područja (isto: 210). U tom se dokumentu dotiče pitanje identiteta. „Identitet, posebno hrvatski nacionalni identitet, smatra se središnjom vrijednosti koju treba razvijati u obrazovanju” (isto). Osim toga, govori se o postojanju različitih varijeteta hrvatskoga jezika. U vezi s tim dana je preporuka da se učenike od prvoga razreda treba upozoravati na razlike između njih i standarnoga varijeteta. U dokumentu se koriste domaći termini umjesto internacionalnih i uglavnom Babić-Finka-Mogušev pravopis te dugi pridjevski nastavci.

Pogled na udžbenike hrvatskoga jezika, nastao kao rezultat istraživanja udžbenika za hrvatski jezik od 2009. do 2011., pokazuje da su se u udžbenicima poštovali udžbenički standardi iz 2003., 2006., 2011. i 2013. godine. Zajednička su obilježja tih udžbenika *purizam* i to da je težište na gramatičkome gradivu, a ne na jezičnim sposobnostima kao što je to bilo u udžbenicima 80-ih. Isto tako, tekstovi u udžbenicima su isključivo hrvatskih autora i u njima se eksplicitno povezuju jezik i nacionalni identitet. Uz to, izbjegavaju se svi oblici za koje se smatra da imaju srpska obilježja, koristi se propisani pravopis, odnosno 4. izdanje Babić-Finka-Moguševa pravopisa, te uvode terminološke inovacije i neki puristički leksemi.

Na kraju poglavlja o obrazovanju i jezičnoj politici iznose se rezultati istraživanja jezičnoga purizma na nastavnike i studente. Provedeno je 2000. i 2004. i pokazalo je da postoji skupina nastavnika koja općenito prihvaća ideologiju prema kojoj postoji „čisti hrvatski jezik” koji se jasno razlikuje od srpskoga. Međutim rezultati istraživanja isto pokazuju da postoji znatan nesklad između znanja i uvjerenja o standardnom jeziku onih koji se obrazuju da budu učitelji i profesori u školama i stavova promoviranih u nacionalnom kurikulumu i u udžbenicima (isto: 240). Zaključuje se da su tvorcii jezične politike itekako svjesni potencijala obrazovnog sustava prilikom oblikovanja stavova o standardnom jeziku, kao i njegova potencijala da dovede do promjena norme. No, s druge strane, kod nastavnika je primijećeno niz nedosljednosti u procjenjivanju standardnosti pojedinih oblika u udžbenicima, ali i u samom poučavanju (Isto: 241). Što se pak govornika tiče, sve je to rezultiralo time da oni još uvijek osjećaju nesigurnost oko toga što je standardno.

Deveto se poglavlje bavi ulogom medija u standardizaciji i upravljanju jezikom. Autori pokazuju da su mediji itekako moćno sredstvo za provođenje vladajuće jezične politike što se od 1990. očituje u purističkim nastojanjima za uporabom hrvatskih leksema, od kojih su neki prihvaćeni u široj uporabi, dok su neki preživjeli i zaživjeli samo u najdesnije orijentiranim novinama.

Knjiga završava desetim poglavljem u kojem se sažima tema hrvatskoga jezičnoga pitanja u kontekstu identiteta i ideologije. Zaključuje se da smjer hrvatskoga jezika, unatoč dvadesetgodišnjim purističkim nastojanjima i sve većem zaboravu razlikovnih rječnika, nije dovoljno jasan te da bi bilo puno korisnije da se upravljanje jezikom usmjeri na jezičnu kulturu u smislu podizanja jezične pismenosti i izražavanja govornika hrvatskoga jezika. Prema mišljenju autora, u novim sociolingvističkim okolnostima kada je hrvatski jezik postao jedan od jezika Europske unije pogled na jezik, umjesto na prošlost, treba okrenuti prema budućnosti.

Dinka Pasini